

JEAN ERIC REHNS FÖRSTA VERKSAMHETSÅR VID MANUFAKTURKONTORET.¹

Av

GÖSTA MALMBORG.

Några tryckta källor om manufakturkontorets verksamhet, behandlad ur konsthistorisk synpunkt finnas icke, så vitt mig är bekant. I de flesta arbeten belysande frihetstidens inre historia har kontoret betraktats blott ur nationalekonomisk synpunkt. Att dess betydelse rent finansiellt sett varit synnerligen minimal äro dock de flesta forskare ense om. Dess betydelse för regleringen av ett hastigt uppblomstrande näringsliv, särskilt när det gäller tidperiodens konst, konstslöjd och konstindustri, återstår ännu att bedöma. Materialets rikedom och utförlighet borgar dock för, att ett vidare genomgående därav skall sprida ljus över många ännu mörka delar av frihetstidens konsthistoria.

Redan år 1727 lämnade Riksdagen till manufakturernas uppmantran en s. k. landshjälp, dels genom direkt bevillning, dels genom ett tillägg av fem procent till tullen på sådana inkommande varor, som landet självt skulle kunna tillverka. Dessa medel ställdes redan då under vård av en särskild deputation, landshjälpsdeputationen, som skulle lämna räntefria lån åt nya manufakturverk.

Hattarna gingo år 1739 ännu längre i frikostighet, en särskild s. k. manufakturfond inrättades och ställdes under förvaltning av

¹ Föreliggande sammanställning av det arkivmaterial manufakturkontorets arkiv lämnar till belysande av frågan om Jean Eric Rehns första år vid manufakturkontoret gjordes ursprungligen såsom en seminarieuppsats i konsthistoria för prof. Andreas Lindblom. Syftemålet med uppsatsen var egentligen att påvisa det värde manufakturkontorets rika arkiv kan äga för forskningarna rörande 1700-talets svenska konst- och kulturhistoria.

ett nytt ämbetsverk, det s. k. manufakturkontoret, som åter stod under ledning av ständernas fullmäktige.

Så småningom råkade emellertid manufakturkontoret under partistriderna i misskredit icke minst på grund av dess huvudlösa, slösande skötsel av ekonomien, och år 1765 upplöstes hela kontoret, varvid dess verksamhet överläts på kommerskollegium, som året därpå övertog kontorets såväl fonder som handlingar. Dessa senare ha därefter ingått i kommerskollegii arkiv och förvaras nu, sedan år 1903, i rik-arkivet. Även om arkivet under tidernas lopp delvis spolierats, så återstår dock ännu av detsamma en förvånande stor del. Trots den utomordentliga betydelse dessa handlingar äga som källmaterial till kännedomen om 1700-talets konstslöjd och dess utövare, tyckas de dock till stor del ännu vara obearbetade. Av arkivet återstår så gott som fullständiga protokoll och räkenskaper, både i original och koncept. Tyvärr ha dock största delen av de till kontoret inlämnade reseberättelserna från utsända stipendiater, om man så får säga, icke kunnat anträffas. Arkivet, som nu är fullt uppordnat och vartill finnes en översiktlig handskriften förteckning, omfattar jämte ovannämnda landshjälpsdeputations arkiv sammanlagt 489 volymer, därav 423 stora band (på 1,500—2,500 sidor) samt 66 buntar. Som synes ett verkligt imponerande material i betraktande av den korta tidsrymd, 26 år, kontoret fungerade.

Verket styrdes ursprungligen av fyra (senare av åtta) av ständerna utsedda fullmäktige. En representant valdes av varje stånd. Dessutom funnos ett antal tjänstemän, som utförde de av fullmäktige fattade besluten. Icke minst på grund av den överorganisation, som förekom bland personalen, och den frikostighet med vilken man förlänade befattningar inom verket, var det, som manufakturkontoret trasslade till sin ställning så, att den slutligen blev ohållbar.

Att de ledande inom kontoret emellertid redan från början tagit sig an sin uppgift med stort allvar visar sig snart för den som går igenom redan det första årets protokoll. Deras målmedvetna strävanden att på ett verkligt effektivt sätt kunna främja redan befintliga manufakturverk och anläggandet av nya, med utländsk

konkurrens fullt jämbördiga företag, spåras i snart sagt varje beslut. Ett icke oviktigt led i detta deras arbete måste naturligtvis på ett så tidigt stadium bli införskaffandet av läromästare och ledare, tills man inom landet självt hunnit utbilda en tillräcklig stab av inhemskt sakkunnigt folk. Utländska gesällers och hantverkares hitlockande är ett synnerligen ofta debatterat problem i protokollen. För att kunna göra detta måste man dock även lämna bevis på, att landet kunde bjuda några privilegier och förmåner, så att det över huvud taget lönade sig att resa hit. Att man även gjorde detta, framgår av en räkning, som inlämnades av boktryckaren Momma, »på de hos honom tryckta Tyska, Franska och Holländska Extracterne af Manufacturprivilegierna». Vad annat kunna väl dessa tryck tjänat till, om ej till spridande av kändedom om den goda marknad landet bjöd för i olika manufaktur kunnigt, driftigt och arbetsdugligt folk samt att få dem att flytta över. En sak som för övrigt lyckats rätt bra, att döma av alla de diskussioner som hållas över än den ene än den andre tyske, franske eller holländske hantverkaren och de penninghjälpersom lämnas för deras hitresa!

Men det gällde ju icke blott att få in skickligt och arbetsdugligt folk. Man måste även kunna prestera ett svenskt arbete, som i kvalitet och prisläge kunde jämföras med de utländska varorna. Man måste stå i kontakt med moderniteterna, icke minst i tekniskt hänseende, man måste följa med i smakriktningarnas skiftningar. En bland de verkningsfullaste strävandena i denna riktning var utan tvivel utsändandet på statens bekostnad av ett flertal unga begåvade män inom olika yrken, vilka så finge tillfälle inhämta det allra modernaste inom såväl teknik som smak.

Jean Eric Rehn får säkerligen anses som en av de — för landets räkning — mest räntabla av dessa stipendiater. Hans utomordentliga förutsättningar visade sig till alla delar fylla de förväntningar man satt på honom. I sitt stora verk Kungl. Akademiens för de fria konsterna samlingar av målning och skulptur publicerar fil. dr Ludvig Looström det kontrakt som Hårleman den 4 mars 1745 å svenska statens vägnar uppgjorde i Paris med Rehn. Denne

skulle enligt kontraktet resa hem till Sverige för att gå rikets ständers manufakturkontor samt under detta ställda verk och fabriker tillhanda. För att lättare förstå den verksamhet han sedan vid hemkomsten förrättade återgives härmed av kontraktet de sex punkter, i vilka det var formulerat:

1. Han skall uppfinna, rita och med färg anlägga alla de mönster och patroner till siden, ylle och linne samt melerade tyger som vid Stockholms stads och andra svenska fabriker kunna äskas och finnas tjänliga att sätta verken i fördelaktigt värde och åtanke för själfva nationen.

2. Sedan de af honom förfärdigade mönster blifvit till vederbörande verkstäder aflämnade och arbetarna sysselsatta med tygernas förfärdigande därstädes, skall han äfven till själfva verkställigheten lofva sin vård och uppsikt, dymedelst att han flitigt infinner sig vid de inom Stockholms stad belägna fabrikerna, noga tillser att intet felsteg i mönstrens efterföljd begås och till den änden lämpligen lära och underrätta dem, som finnas äga mindre insikt och lätthet i sina göromål, samt medelst sina mogna råd söka uträtta, att fabrikerna må till sin nyttiga vältrefnad och tillväxt kunna äga goda och erfarna arbetare.

3. Då tyger blifvit i anledning af de förelagda mönstren färdiggjorda, och benämnda mönster och patroner finnas vid fabrikerna onödiga, skall han taga dessa under trogen vård och hålla dem i sina gömmor fördolda, så länge fabrikernas tillstånd intet tål och manufakturkontoret ej tillåter att de varda allmänna.

4. Införa och till verkställighet bringa den så nyttiga som på de flesta europeiska orter hittills obekanta moirerings- och Calendre-ringsvetenskapen, i siden, ylle, linne och melerade tyger.

5. Sedan han under ett flitigt och uppmärksamt nyttjande af det honom af öfverintendenten Hårleman lämnade skriftliga öppna tillträde till alla franska manufakturverk gjort sig i grund underrättad om hvad han på parisiska territoiren kan stämma in med dess hufvudändamål och finner förtjäna dess kunskap, skall han begifva sig till staden Lyon, besöka de stora sidenfabrikerna där, anmärka allt väsentligt i själfva arbetssättet, efter sin ägande goda

smak och urskiljningsgåfva utröna det bästa, förse sig med alla de mönster, patroner och faconer, som han finner värdiga efterföljd, och söka kunskap om alla andra inrättningar, som han pröfvar nyttiga till svenska manufakturernas uppkomst, taga ritning af de mest ryktbara maskiner, göra sig noga underrättad om konsten att appretera och gifva lustre åt lättare tyger, lära processen af silkeskokning och beredning, undersöka silkens natur o. s. v.

6. Lära sig tillaga och gravera plåtarna till det s. k. papier reglé eller mönster och patronpapper, dem trycka, veta sättet att preparera svärtan på det maneret, som den här göres, och hvartill öfverintendenten Härleman låtit beställa en press med allt tillbehör.»

Rehn skulle i lön uppbära 450 plåtar årligen jämte fria husrum, ved och ljus tillika med reglerat papper till mönstrens tryckande o. s. v.

I jan. år 1746 är Rehn i Stockholm och har inträtt i tjänst. Den 23 jan. justeras följande protokollsutdrag, som tillställes honom från manufakturkontoret: »I anseende till de vettenskaper och insikt, som Lieutenanten Johan Rehn under sine utrikes resor inhämtat i de till Siden Manufacturer, hörande delar, pröfvade Rikens ständers Manufactur Contoir angelägit, at bemelte Rehn biwistar och med sin kundskap och råd biträder Manufactur Commissarien Salander och Sidenfabriqueurerna uti de allmänne öfverläggningar, som de kunna wara föranlätne at anställa angående sine gemensamme angelägenheter.»

Rehn tycks hava återkommit till Sverige redan under slutet av år 1745, ty i ett protokoll av den 9 jan. 1746 från manufakturkontoret »Presenterades en af Lieutenanten Rehn d: 17. i nästledne månad på Manufactur Contoiret utgifwen Assignation stor 74. d:r 10. s.^{rmt}, at betahlas til Herr Sahlgren; och som Rehn upptagit desse medel til des resas fortsättjande hit till Stockholm, så bewiljade Contoiret dem at återbetala.»

I mars 1746 är Rehn i gång med förberedelserna att ordna sin verkstad, rum för sig själv och den genom Härleman beställda pres-

sen till de s. k. papier reglé.¹ Han erhåller nämligen då av kontoret rätt till att av fabrikören Holmberg hyra nödiga husrum för 700 d:r kopp:mynt årligen. Det tycks dock ha dröjt om ännu ett tag innan hans arbete kommit riktigt i gång. I maj² tillkallas han av manufakturkontoret, »som förnummit en och annan sidenfabriqueur klaga sig deröfwer, att Lieutenant Rehn en och annan gång icke skal för andre sysslor skuld hint så fort betiena dem med patroner, som nödigt woro». Rehn försvarar sig dock med, att han vet med sig, att någon beställning icke någon gång från hans sida »studsat». I stället klagas han på, att det är så få, som beställa några patroner av honom, förmodligen beroende på att så få ännu kände till hans verksamhet. Man beslöt då att kamrer Lissander skulle se till att hallrätten sammankallade samtliga sidenfabrikörer för att underrätta dem »at de hos Rehn kunna blifwa med patroner betiente, och böra dem hos honom beställa».

Denna uppmaning till sidenfabrikörerna tycks ha gjort god verkan, ty redan året därpå, i jan. 1747,³ inlämnar Rehn till manufakturkontoret en skrivelse, vari han förklarar sig villig att antaga fyra lärlingar. För vardera av dessa skulle kontoret årligen i tre års tid erlægga sexhundra dlr kopparmynt i premier. Två av lärlingarna skulle undervisas uteslutande i ritande, de andra två dessutom även i gravyrkonsten. Häremot gjorde dock fullmäktige vissa invändningar, huvudsakligen ur ekonomiska synpunkter. Alla voro de dock ense om att Rehn var »den endaste i riket, som af grunden förstår mönsterritningen för Sidenfabriquerne, samt är af naturen med ett sådant snille begåfvad, at han många därutinnan wida öfwegår».

Därför borde naturligen några ynglingar uppläras »på det konsten ej måtte med honom blifwa här i landet förlorad», men man var ej säker på att manufakturfonden »nu straxt» skulle tåla vid denna åderlåtning. Rehn hade själv nu rätt så fördelaktiga ekonomiska villkor: 900 d:r. silvermynt årlig lön och dessutom ljus och

¹ Manufakturkontorets prot. 6 mars 1746.

² Manufakturkontorets prot. 14 maj 1746.

³ Manufakturkontorets prot. 31 jan. 1747.

ved samt fria husrum. Därtill kom att han erhöll särskild betalning för sitt arbete åt fabrikerna.

Man beslutar i stället att till Secreta Manufactur och Handels Deputationen hemställa, »om det icke wore nog at Rehn nu i början allena antager under sin information twänne lärlingar och derföre undfår utj läropremier hälften af hwad han begiär, nemligen 100 dr: sölfwermynt åhrligen för hwarthera, och det uti 3:ne åhrs tid, men derest han ej skulle dermed åtnöjas, om icke då Manufactur Contoiret kunde lämnas fria händer, at med honom betinga de bästa wilkor».

Den tredje juni 1747 beslutar dock riksens ständers sekreta utskott, som alltså tydligen i vissa fall varit den i sista hand bestämmande, att Rehn skall få sina fyra lärlingar under de framställda villkoren »som ock ersättning för det underhåld, han redan påkostat en antagen lärling». Till Rehns lärlingar skall jag återkomma längre fram.

Arbetet tycks härefter pågått utan några egentliga avbrott. Några mönsterritningar av Rehn från dessa första år äro emellertid icke påträffade, varför man har svårt att närmare komma hans verksamhet på spåren.¹

S. k. papier reglé till patroners förfärdigande fanns icke att erhålla här i landet utan inköptes från Frankrike. Vid manufakturkontorets sammanträde den 4 jan. 1749 hemställde Rehn, »om icke Manufactur Contoiret skulle finna nödigt at förskiota penningar, så wäl till kopparplåtars inkiöpande, hwarmed sådane papper kunna förfärdigas, som till sielfwa papperets införskaffande utifrån, emedan sådant här i riket icke tillwärcas, och hwarken han eller Conduc-teuren Lansberg skola kunna för de dertill erforderlige medel stå uti förskått». Svaret blev att »Lieutnanten Rehn» skall inlämna en förteckning på huru stor summa, som »erfordras; Så will Manufactur Contoiret sig härom närmare utlåta». Den 7 febr. uppläses Rehns anhållan, att manufakturkontoret måtte införskriva följande sorter »Real papper» från Paris: »Grand Aigle ett ris, Du Colombie

¹ Silvertyget till Adolf Fredriks kröningsdräkt i Livrustkammaren är efter en anteckning i A. Berchs *Theatrum oeconomico-mechanicum* (i Nordiska museet) vävt efter teckning av hovintendenten J. E. Rehn.

två ris, du nom Jesu 2 ris, du grand raisin två ris och af petit raisin Ett ris».

Samtidigt hemställer han även huruvida icke »till våra Siden-Fabriquers fördel och nytta, skulle nödigt pröfwat, at ifrån Paris inskrifwa profwer af Gros de Tour Broche, Satin Broche, Rassi de Cecille, Tafta Broche, du Dama et des drogets och några däribland med guld och Sölfwer utarbetade till Kongl. Hofwets förnödenhet». Proverna borde vara av den storlek att man tydligt kunde uttaga och avrita mönstret ur dem. De skulle förvaras hos Rehn, så att fabrikanterna kunde få tillfälle att själva se dem och utvälja vad de önskade. Därtill skulle hans lärningar »till vidare öfning» sig därav kunna betjäna. Hitsändningen av proverna kunde vid detta tillfälle lämpligast ske genom hovmålaren Taraval, som inom kort »skall ärna sig på återresan ifrån Paris hit till Sverige». För framtiden begärde Rehn att manufakturkontoret skulle göra upp med vederbörande, att årligen hitsändes flera prover på de bästa nya mönstren. Manufakturkontoret uppdrog åt Rehn att skriva till Taraval och be denne ombestyras införskaffandet av de önskade varorna, »och derjämte gifwa honom tilkiänna, at han har frihet, på Handelsmännen Grill i Amsterdam Trassera, hwad som härtill nödvändigt erfordras». Samtidigt beslöts att brev skulle avgå från manufakturkontoret till »bemälte Handelsmän, att inlösa de wäxlar, som Taravall å dem warder dragandes, och räkning derpå till Manufactur Contoiret insända, som derpå wille låta medlen prompt rembourseras».

Vid samma tillfälle tillsades även Rehn, att han skulle meddela fabrikörerna, det de skulle gottgöra manufakturkassan dennas utlägg för det reglerade papperet och dess anskaffande, i den mån de tidigare använt sig därav och även framgent kunna behöva.

Den 1 juni samma år anmäler Rehn, »det han erhållit bref ifrån Fransosen Dassij i Paris, som gifwit wid handen, det han ej allenast upköpt det quantum pappier reglé, hwileket Rehn med Manufactur Contoirets tillstånd införskrifwit till patroners förfärdigande åt sidenfabriqueurerna, utan ock det samma till Roan afsändt med anstalt om dess vidare fortskaffande hit till Sverige». »Skolandes Rehn

warit föranlåten denne commission Dassij updraga som Kongl. Hofmålaren Taravall hwileken Landwägen begifwit sig på återresan till Sverige, wägrat sig at om berörde pappers fortskaffande föranstalta». Rehn berättar dessutom, att Dassij till honom »öfversändt någre proflappar på Sidentyger af nya faconer; hwarföre så wäl som för Papperet Dassij dragit wexel på Herr ÖfwerJntendenten Hårleman».¹

Vid sammanträde den 2 sept. visade Rehn de av Dassij sända proverna och begärde att få dem hem till sig för att därefter göra mönsterritningar. Detta beviljades, dock mot villkor, att de skulle återlämnas, så snart manufakturkontoret det påfordrade.

Till tryckningen av det »reglerade papperet» användes nőtolja, vilket framgår av en notis från år 1750,² då manufakturkontoret till Rehn utassignerar 1188 daler 10 kopparmynt, »till betalning för ett partie nőtolja, som han genom Handelsmännen Grill i Amsterdam införskrifwit till regleradt pappers tryckande». Här bifogas en anmärkning, som återkommer i många andra liknande situationer och på sitt sätt är karakteristisk för manufakturkontoret: »som en så stor quantitet olja icke synes kunna åtgå till detta behof; altså skulle Rehn antydast, at derföre wisa redo och räkning».

Alldeles utan gnissel eller misshälligheter hade samarbetet mellan Rehn och manufakturkontoret ej fortlöpt. Manufakturkontorets protokoll av den 5 sept. 1747 är ett intressant dokument, icke enbart vad beträffar Rehns förmenta självsvåldighet utan även ur andra synpunkter, varför det här intages in extenso:

»Derefter inkallades Lieutenanten Rehn, och tillfrågades om han emottagit och upbrutit något ifrån Ministern Baron Scheffer inskickat och till Manufactur Contoiret adresserat Paquet, hwarutinnan någre desseiner och ritningar blifwit förvarade. Sw: at då härwande franske Ministerns Broder Comte Lanmarij, för några dagar sedan anlände, skall frantzöska Ambassadeuren hafwa skickat efter Rehn, och wisat honom, ett från Scheffer insändt Paquet, med be-

¹ Vid sammanträde den 30 aug. 1749 utassignerades 65 daler 25 kopparmynt till betalning av omkostnaderna för anskaffande av ovan nämnda papper samt provlappar av siden.

² Manufakturkontorets prot. 7 juni 1750.

fallning, at han det samma skulle upbryta, och tilse, hwad det innehölt, och som adressen på detta Convolutet skall warit au Manufactures de Suede, och han Rehn förment, det Herr Baron Scheffer, derutinnan skulle hafwa insändt de ritningar och mönster, som Rehn tilförene, här i Manufactur Contoiret begiärt, måtte blifwa införskrefne, så skall han detsamma upbrutit, och deruti funnit någre odugelige proflappar af Sidentyger, hwaraf hwarken han, eller någon annan skall kunna sig betiäna.

Manufactur Contoiret förehölt Rehn med tienlig alfvarsamhet, des obetänckta upförande härutinnan, i det han utom wederbörligit tillstånd, understått sig, at upbryta et Paquet, som han lätteligen kunnat, och bordt föreställa sig, icke höra honom till, och ehuruwäl Manufactur Contoiret ej kunde tro, at Baron Scheffer låtit afgå detta Convolut, med en så Generel och owiss adresse, hade dock Rehn bordt hafwa betänkande wid, at detsamma upbryta, helst uti franska Ambassadeurens närwaro, som ej lærer underlåta, at öfwer en sådan affaire göra upmärksamma Reflexioner, och hwaraf påfölgden i Franckriket torde blifwa förtretelig för Baron Scheffers Commissionär i Paris, samt skadelig för våra Siden Manufacturer.

Och som Fabriqueuren Pojet, för hwilkens räkning, berörde profwer blifwit införskrifne, i anseende till Rehns åtgärd härwid, förklaradt, det han sig nu mehra ej deraf will betiäna eller bestå de derå giorde omkostningar; altså tillsades Rehn, at han profwerne må behålla, och derföre återbetala de 186 Livres, som Manufactur Contoiret genom wäxel på Grillarne i Amsterdam d. 28 sistledne Aprill till Baron Scheffer låtit affölja, warnandes för öfrigt Manufactur Contoiret honom Rehn, at en annan gång, så dierft och oförsiktigt sig ej upföra.

Och på det Manufactur Contoiret må deste närmahre blifwa underrättad, om egentelige sammanhanget, af denne sak; förthensskull resolverades; det skall bref afgå til herr Baron Scheffer, med förfrågan, så wäl om utanskrifften, eller adressen på mehrnämde Paquet; Som ock antalet och beskaffenheten af de derutinnan förwarade profwer och ritningar.» Över denna behandling blev Rhen naturligen mycket stött. Han gick upp till riksrådet Tessin och betygade sitt stora

missnöje, samt förklarade att han ville »skilja sig wid fabriquernas betiening, och åter resa ut till Franckriket».¹ Icke förrän den 17 september² lyckades man efter »tienlig föreställning» övertala Rehn att stanna i riket och fortfarande hjälpa sidenfabrikanterna.

Ett annat tvisteämne skulle komma redan i början av nästa år. Hittills hade Rehn varit den enda här i landet, som sysslade med sidenfabrikerna, och som satt inne med kunskaper såväl när det gällde deras tekniska skötsel som det konstnärliga skapandet av mönster. I mars 1748 uppträder emellertid en konkurrent. Den femte denna månad³ behandlas nämligen en skrivelse från »Volonteuren vid Fortifikationen A. Odèl.» Denne hade nu enligt uppgift i 17 års tid frekventerat gymnasium och akademien, såväl som han under tiden övat sig i ritkonsten samt sedermera på överhovintendenten Härlemans rekommendation perfectionerat sig i denna konst hos slottsmålaren Taraval.

Han önskade nu använda sin konstfärdighet i manufakturernas tjänst »genom patroners och mönsters ritande samt Sidentygers apreterande», och söker därför understöd hos Manufakturkontoret till utrikes resa. Till fullmäktige i kontoret hade Carl Gustav Tessin lämnat de amplaste lovord över Odèl samt framställt de allra största förhoppningar på hans framtida arbeten.

Odèl inkallades och fick visa mönster och ritningar. Därvid omtalade han även att fabrikör Jean Poijet icke blott sett dessa patroner utan även uttalat sitt stora gillande.

Manufakturkontoret lovade att överlägga om saken. Av vilken anledning vet man ej — kanske av rädsla för Rehn? — men Odèl befalldes att hålla saken tyst och för ingen yttra om sin dessein.

Men Stockholm var inte större då än nu. Redan fyra dagar därefter berättar kommissarien Kryger för fullmäktige⁴ »at Lieutnanten Rehn, som på något sätt, blifwit underrättad om Volonteuren

¹ Manufakturkontorets prot. 8 sept. 1747.

² Manufakturkontorets prot. 17 sept. 1747.

³ Manufakturkontorets prot. 5 mars 1748.

⁴ Manufakturkontorets prot. 9 mars 1748.

Odëls hos Manufactur Contoiret gjorde ansökning, skall på Kiällare och Caffehus, publiquement talt om denna affairen, och på ett förachteligt sätt raisonerat, så wäl om Hans person som dessein». Kontoret beslöt wädja till Tessin, att han skulle förehålla Rehn för dennes obetänksamma uppförande.

Huruvida grunden till Rehns animositet låg i tanken på en blivande konkurrent, om det var därför att Poijet tagit Odël under sitt beskydd eller om den gode Odël, som var identisk med den satiriske författaren med pseudonymen CeLadOn, i någon av sina dikter anspelat på Rehn, är svårt att avgöra.

I vilket fall som helst, Odël fick sitt reseunderstöd, återkom 1750 (i Nordisk Familjebok står felaktigt angivet 1751) och anställdes då som appretör. 1757 utnämndes han till direktör i hall- och manufakturrrätten.

Som tidigare anförts, erhöll Rehn tillstånd att mot vissa premier anställa fyra lärlingar¹ (se sid 111). Han skulle därjämte utfå ersättning även för »det underhål, han redan påkostat en antagen lärling». Redan den 12. aug. 1747² utbetalades de första premierna till lärlingarna, varvid för Olaus Rehn betalas 900 daler samt för Petter Floding 300. Den förre, som möjligen var Rehns egen son, var alltså den lärling sekreta utskottet särskilt omnämnde såsom tidigare studerande. År 1748 tillkomma Peter Gerenius samt Gustaf Ljungberger och 1749 även studenten Jakob Gillberg. För denne senare lämnas premium från särskilt anslag. Även år 1750 finnas dessa fem lärlingar omnämnda.

Gustaf Ljungberger (f. 1737, d. 1787) blev 1768 ledamot och professor i konstakademien samt Daniel Fehrmans efterträdare som medaljgravör. Han började alltså hos Rehn redan vid 11 års ålder och skall enligt egen meritförteckning, som förvaras i akademiens arkiv, fortsatt därmed till år 1759.

Jakob Gillberg (f. 1723, d. 1793) blev likaledes ledamot och professor i konstakademien 1768. Han var då lärare i gravyrkonsten. Ur hans egenhändiga meritförteckning i akademiens arkiv må nämnas: »1757 täcktes Hans kgl. Maj:st i j nåder utnämna mig till

¹ Riksens ständers sekreta utskotts prot. 3 juni 1747.

² Manufakturkontorets prot. 12 aug. 1747.

desseineur Lieutenant vid fortifikationsstaten. Under mitt vistande i Paris lärde jag den då nyligen påfundna gravyren att gravera kopparstycken, som likna rödkriteritningar».

En stark konkurent i sin lärareverksamhet (han var även föreståndare för en privat gravyrskola) fick Gillberg i en av de andra kamraterna från lärotiden hos mästaren J. E. Rehn, nämligen Peter Floding. Deras mellanhavanden skildras i »Den svenska konstakademien», sid. 104 ff.

De nu framlagda stickproven ur det rika arkivmaterial rikens ständers manufakturkontor lämnat till eftervärlden, ge oss tydliga bevis på vilka värdefulla och exakta uppgifter vi i själva verket kunna hämta därur. Här har framlagts en undersökning, till tiden begränsad till ett fåtal år av kontorets verksamhet, och belysande endast en liten del av sidenfabrikationens område, nämligen försvitt den varit knuten till dess främste målsman Jean Eric Rehn. Det fortsatta systemastiska genomarbetandet av urkunderna bör kunna lämna oss minst lika värdefulla resultat till övriga manufakturers tillstånd och livaktighet under frihetstiden. Man kan även därur hämta ett tillförlitligt material också till de konstindustriella företagens fördelning i olika landsdelar. Genom dessa företags ställning till manufakturkontoret få vi en klar överblick av deras resurser och utveckling. I ett flertal fall skänka handlingarna goda riktlinjer vid bedömandet av produkterna även i stilistiskt hänseende, och om graden av utländsk påverkan, såväl ifråga om de intryck den rent konstnärliga ledningen utifrån mottagit som om antalet och ofta även halten av de utländska medhjälpare, som engagerats för arbetenas utförande. När det gäller sidenfabrikationen voro de franska påverkningarna dominerande. Skulle det emellertid hända att även drag av annat nationellt kynne kunna komma att spåras, när vi nått fram till en säkrare indentifiering av bevarade 1700-talstillverkningar, torde det icke vara omöjligt att där kunna se spår av individuell verksamhet hos mera kvalificerade arbetare också av annan nationalitet. Likaväl som vi sågo att fabrikören Poijet införskrev sidenprover utan Rehns kontroll (fast denne i detta speciella fall händelsevis kom att upptäcka det), likaväl veta vi genom

kontorets protokoll att till sidenfabrikerna även inkallades gesäller från andra länder än Frankrike. Riksens ständers manufakturkontor var av allt att döma på sin tid en viktig central, där växelverkan mellan nationell och internationell kultur på hithörande områden förmedlades. Däri ligger manufakturkontorets stora värde för konsten. I dess arkiv skola säkert framletas många ledtrådar till denna växelverkans rekonstruktion.

ZUSAMMENFASSUNG.

Gösta Malmberg: Jean Eric Rehn's erstes Arbeitsjahr im Manufakturkontor.

Das zweite und dritte Viertel des achtzehnten Jahrhunderts zeichnen sich in Schweden durch eine gärende politische Tätigkeit mit sehr gehässigen Parteistreitigkeiten aus. Versöhnend wirken jedoch die gemeinsamen Bestrebungen, das Wirtschaftsleben des Landes zu unterstützen. Es galt in erster Linie, ebenso gute Handwerks- und Industrieprodukte wie das Ausland herzustellen und dann, diese Produkte zu vollständig konkurrenzfähigen Preisen anbieten zu können. Äusserst beschränkter Import und gesteigerter Export war die damalige Parole. Man tat auch alles um die »Manufakturen« zu unterstützen, und im Jahre 1739 wurde zu diesem Zweck ein besonderer Fonds und eine neue Behörde, »das Manufakturkontor«, eingerichtet. Diese Behörde bestand bis im Jahre 1765, wo ihre Lage durch schlechte geschäftliche Leitung etc. leider unhaltbar wurde, weshalb »das Kommerzkollegium« ihre Tätigkeit übernahm.

Die Protokolle und Rechnungen des Manufakturkontors hat man jedoch im Reichsarchive aufbewahrt. Der Verf. hat darlegen wollen, dass eine systematische Durchsicht dieser Papiere von kunst- und kulturgeschichtlichem Gesichtspunkt aus wichtige primäre Angaben geben kann, aber auch eine wertvolle Übersicht über die Beziehungen zwischen einheimischer und ausländischer Kunst, zwischen einheimischem und ausländischem Kunstgewerbe zu einer Zeit, die für das schwedische Wirtschaftsleben von besonderer Bedeutung war.

Als ein Beispiel hierfür hat der Verf. Angaben gemacht, die den vielseitigen Künstler Jean Eric Rehn in seinem Bemühen um die Förderung der Seidenindustrie des Landes während des ersten Jahres seiner Tätigkeit im Manufakturkontor schildern.